

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

Kronika życia i twórczości Mickiewicza ['Krönika över Mickiewiczs liv och verk']. Państwowy Instytut Wydawniczy. Warszawa. [1.] Maria Dernałowicz, Ksenia Kostenicz & Zofia Makowiecka: *Lata 1798–1824* ['Åren 1798–1824']. 1957. [3.] Maria Dernałowicz: *Od »Dziadów» części trzeciej do »Pana Tadeusza», marzec 1832 – czerwiec 1834* ['Från »Dziady» del 3 till »Pan Tadeusz», mars 1832–juni 1834']. 1966. [5.] Zofia Makowiecka: *Mickiewicz w Collège de France, październik 1840–maj 1844* ['M. i Collège de France, oktober 1840–maj 1844']. 1968. [6.] Zofia Makowiecka: *Brat Adam, maj 1844–grudzień 1847* ['Broder Adam, maj 1844–december 1847']. 1975. [7.] Ksenia Kostenicz: *Legion włoski i »Trybuna Ludów», styczeń 1848 – grudzień 1849* ['Den italienska legionen och »La Tribune des peuples», januari 1848–december 1849']. 1969. [8.] Ksenia Kostenicz: *Ostatnie lata Mickiewicza, styczeń 1850 – 26 listopada 1855* ['M:s sista år, januari 1850–26 november 1855']. 1978.

Det verk vars titel läses här ovan är av ett slag som vi i Sverige ännu saknar direkta motsvarigheter till och som därför kan förtjäna att presenteras för svenska litteraturforskare. I Östeuropa finns det däremot gott om verk med titlar som »krönika» (po. *kronika*, ry. *letopis'*) eller »kalendarium» (po. *kalendarz*) över en författares liv och verk; för att ta några exempel enbart ur efterkrigstidens produktion finns det sådana över Čechov (1955), Gor'kij (4 band, 1958–60), Sienkiewicz (1956) och Zeromski (1961). Alla överträffas de dock i omfång och grundlighet av den ännu ej fullbordade krönika över den polske nationalskalden Adam Mickiewiczs liv och verk som utges av Polska vetenskapsakademiens institut för litteraturforskning. Den är planlagd av den efter Juliusz Kleiners bortgång obesträtt främste Mickiewicz-kännaren, professor Stanisław Pigoń; han står som redaktör för alla de hittills utkomna volymerna, fastän han före sin död i december 1968 inte hade hunnit se de tre senast utkomna i tryck.

Av de planerade åtta volymerna saknas fortfarande två. Volym 2 skall behandla Mickiewiczs verksamhet under förvisningen till Ryssland (november 1824–maj 1829) samt hans resor utanför Ryssland t. o. m. februari 1832. (Den ryska perioden täckes provisoriskt av en av L. Gomolicki sammanställd »dagbok» över skaldens vistelse i Ryssland, 1949.) Volym 4 skall omfatta verksamheten i Paris efter utgivandet av huvudverket *Pan Tadeusz* och i Lausanne som professor i latinsk litteratur (juli 1834–september 1840).

Redan av verkets proportioner framgår det att Mickiewicz inte bara var verksam som poet: endast i de fyra första volymerna möter vi skalden (jämt, i den fjärde, latinprofessorn), i de fyra senare enbart professorn i slavisk litteratur vid Collège de France, förkunnaren av mystikern Towiańskis läror («Broder Adam»), organisatören av den polska legionen i Italien under det första skedet av *il risorgimento*, den radikale politiske publicisten, bibliotekarien vid Bibliothéque de l'Arsénal och slutligen propagandisten för en polsk legion i Turkiet under Krimkriget. Det var femton år av felslagna förhoppningar, då poeten Mickiewicz var praktiskt taget helt förstummad, år som länge har varit ofullständigt dokumenterade; »krönikan» drar här fram i ljuset mycket hittills okänt eller obeaktat material.

I den senast utgivna volymen redogör Ksenia Kostenicz för verkets »mål, omfattning, källor»: »Krönikan sam-

manställer: a) alla fakta ur Mickiewiczs liv och verk, uppgifter om autografer, första upplagor, samtida nytryck och översättningar av hans verk samt uppgifter om deras reception (recensioner, polemiker o. d.); b) fakta rörande poetens närmaste omgivning; c) samtida politiska, sociala och kulturella händelser – i den mån något tyder på att de var kända för Mickiewicz och på något sätt kunde inverka på hans verksamhet eller hans tänkande.

Till grund för bearbetningen ligger, förutom tidskrifter och böcker, handskriftsmaterial, hämtat ur inhemska och franska samlingar.»

Materialet är alltså kronologiskt ordnat (med diskussion av alla tvivelaktiga data), till detta kommer i varje volym sakindex, index över verk av Mickiewicz, personindex, index över institutioner och organisationer samt titlar på tidskrifter och anonyma verk, index över geografiska namn, käll- och litteraturförteckning samt slutligen litteraturförteckning. Det är alltså väl sörjt för att läsaren skall kunna hitta i det omfångsrika verket.

Man kan fråga sig: Är nu inte allt detta överdimensionerat? Är här inte hopade mängder av triviala detaljer utan egentlig intresse för forskningen?

Den som har haft anledning att mer ingående syssla med Mickiewiczs liv och verk och vet hur det känns att komma in på tidsavsnitt där man inte längre har denna säkra ledtråd att hålla sig till kan besvara dessa frågor med ett bestämt nej. Ett enda exempel på till synes föga intressanta men i själva verket viktiga uppgifter: under fredagen 3 mars 1848 får man bl. a. veta (givetvis med exakta källuppgifter) att undererrättelsen om februarirevolutionen i Paris denna dag nådde Rom. Detta är av intresse för den som försöker följa Mickiewiczs förehavande i Rom vid denna tid, men hur tidsödande skulle det inte vara för honom själv att leta fram detta datum.

Något som i hög grad ökar verkets användbarhet är de utförliga citaten ur de utnyttjade källorna. Intet bibliotek i världen, inte ens något polskt, torde nämligen ensamt äga samtliga här utnyttjade tryck, för att inte tala om publicerat handskriftsmaterial.

Ett annat viktigt hjälpmedel för Mickiewicz-forskningen, den stora ordboken över skaldens språk (*Słownik języka Adama Mickiewicza*), vars första volym utkom 1962, nalkas nu sin fullbordan: i en intervju för en tid sedan uttryckte den ende överlevande av de båda huvudredaktörerna, den 86-årige professor Konrad Górski, sina förhoppningar om att hinna ge ut den elfte och avslutande volymen.

Sådant som de här nämnda båda verken kan alltså ges ut i ett om sitt kulturella arv medvetet land, som redan före den nuvarande krisen befann sig i ett ojämförligt svårare ekonomiskt läge än Sverige.

Lennart Kjellberg

Jacques Catteau: *La création littéraire chez Dostoïevski*. Institut d'études slaves. Paris 1978.

Geir Kjetsaa: *Lutring gjennom lidelse. Om Dostojevskijs »Brødrene Karamasov»*. Universitetsforlaget. Oslo 1980.

Victor Terras: *A Karamazov Companion. Commentary on the Genesis, Language, and Style of Dostoevsky's Novel*. The University of Wisconsin Press. 1981.

Dostojevskij-forskningen har blivit en storindustri, och att överblicka den är svårt. Den som vill skriva historiografi har här sitt lystmäte, men för den som framför allt är intresserad av dikteren själv och hans verk är det inte lätt att finna fram till de viktiga studierna. Att hitta dem innebär att man också hittar vägen *förbi* hela bråten av likgiltigheter och redundanser.

Den som vill följa Dostojevskij-forskningen hänvisas till *Dostoevsky Studies*, organ för The international Dostoevsky society. Förutom originalartiklar finns här en recensionsavdelning samt förteckning över ny litteratur (på ryska och västerländska språk).

Ett av de otvivelaktigt betydande arbeten om Dostojevskij som har kommit ut på senare tid är författat av Sorbonne-professorn Jacques Cateau. Hans bok är mäktig, på drygt 600 stora sidor. Den är byggd i tre stora block. Den första avdelningen, »Le milieu créateur», är ägnad det material som Dostojevskij arbetat med. Cateau skildrar det idémässiga och litterära arv som författaren lyfter, samt två biografiska förhållanden av central betydelse för hans litterära verksamhet: sjukdomen och penningbristen. Detta vore i sig själv nog för en givande bok, men Cateau skyndar vidare. I den andra avdelningen, »Le processus de la création», behandlas huvudsakligen skisser och utkast som föregår de färdiga romanerna och till en del utnyttjas i dessa, men som i övrigt blivit liggande i arkiven. Den sista avdelningen handlar om de publicerade romanerna, särskilt de aspekter som anges i rubriken »Le temps et l'espace dans l'œuvre romanesque».

JC vill i sin första del inte teckna Dostojevskijs ideologiska och litterära utveckling; för att få besked om sådant får man gå till andra översikter. Han är inriktad på sådant litterärt och idémässigt stoff som dikteren – med sympati eller med avsmak – tar in i sitt verk. När det gäller skönlitteraturen, understryker JC, tillhör de avgörande intrycken tiden före Sibirien (ex. Pusjkin, Gogol i rysk litteratur; Cervantes, Balzac etc. i europeisk). Även under de sista årtiondena av sitt liv följer Dostojevskij visserligen uppmärksamt vad som skrivs i hans eget land, men det sker med kritik och utan den djupa inlevelse som präglade ungdomsårens läsning. Med filosofi, religion och historia förhåller det sig på annat sätt. Det är verk från dessa områden han framför allt kastar sig över när fängelseportarna öppnar sig för honom (1854), och hans ideologiska hållning utformas under den följande tioårsperioden. Hans definitiva ståndpunkt uttrycks i Anteckningar från ett källarhål av 1864 (och några viktiga anteckningar av samma år). JC:s bedömning överensstämmer här med många andra forskares. Men han nöjer sig som redan antytts inte härmed. Det är ur hans synpunkt lika viktigt att Dostojevskij håller sig orienterad om båda sidor av debatten och tar del även av åsikter som han ogillar. Här om vittnar det allsidiga publiceringsprogrammet i de tidskrifter han redigerar. Som ideolog tar han sitt parti, som författare behåller han sin aptit frisk för dieter av många slag. JC lyfter fram ett brevuttalande: Jag är en smula svag i filosofin, men min kärlek till den är stark. För konstnärskapet har kärleken till filosofin varit fruktbar just i sin mångsidighet.

De två aspekter av Dostojevskijs biografi som JC belyser är uppenbarligen centrala. Här ges en – så vitt jag kan döma – nära nog fullständig utredning av sjukdomshistorien. Uppgifterna finns spridda över dokument av de

mest skilda slag, i stor utsträckning publicerade först på 1960- och 1970-talen. Ändå är vår kunskap ytterst ofullständig när det gäller den tidiga livsperioden. (Vi vet exempelvis att Dostojevskij haft anfall i Sibirien, men vid vilken tidpunkt i hans liv dessa anfall har börjat kan inte fastställas.) Den som vill ha vederhäftigt besked i fråga om Dostojevskijs sjukdom (liksom i fråga om hans alltid prekära ekonomi) kan bespara sig mödan att söka efter andra källor än JC:s bok. Soliditeten i hans framställning intygas av ingen mindre än professor Fridlender i Leningrad, redaktör för den stora akademiutgåvan av Dostojevskijs verk (påbörjad 1972, planerad till trettio volymer men ännu inte fullbordad). Man må vara oenig med den sovjetiske specialisten i tolkningsfrågor, men här är hans auktoritet obestridd. Hans notering av några mindre missar hos JC ger bara relief åt hans erkännande av dennes kompetens. Enligt Fridlenders recension skiljer sig denne fransman fördelaktigt från alltför många av sina landsmän och andra västerländska forskare som inte behärskar primärmaterialet!

Men biografisk och idéhistorisk kunskap är inte självändamål för JC. Han syftar högre än så. Han anser sig tillämpa en ny princip vid tolkningen av Dostojevskijs verk. Tidigare studier har efter hans mening varit ensidiga på något av följande tre sätt: man har koncentrerat sig på den ideologiska utvecklingen, på förhållandet biografiverk eller på verkens struktur. Den sistnämnda metoden – och den berömda Bachtin är här bara en av många företrädare som räknas upp – är den som har JC:s sympatier. Ändå vill han inte stanna inom dess fålla. Hans egen metod är genetisk, vilket innebär att han vill spåra vägen från ingivelsen över skisserna till det färdiga verket, eller – för att låta honom själv komma till tals: »nous voudrions comme le biologiste et le généticien essayer de dégager les constantes qui président à la procréation, l'enfantement, la naissance et l'adolescence du roman, et au-delà saisir les structures constitutionnelles des romans achevés». Det metodiska kruxet – där JC:s ståndpunkt *inte* har övertygat mig – är naturligtvis frågan hur långt tillkomsthistorien verkligen hjälper oss att förstå det fullbordade verkets struktur.

Bokens tunga mittblock är ägnat förstadierna till de publicerade verken, alternativt till romaner som aldrig blev fullbordade.

Dostojevskijs vana att samla sensationer ur pressen är välkänd. Ett slående exempel är notisen om en ung flicka som satte eld på familjens hus och som gav uppslaget till Nastasia Filippovna i Idioten. Ett annat exempel är den politiske mördaren Netjajev vars fall utnyttjades i Onda andar. Det viktiga för JC – och det som gör hans framställning så givande – är emellertid att visa hur grundligt dikteren omarbetar det ursprungliga stoffet. Dostojevskijs förankring i dagskrönikan är ändå omisskännlig, och JC erinrar med skäl om ett uttalande av Sartre i vårt århundrade: »Les faits les plus quotidiens sont susceptibles d'une interprétation en profondeur. L'analyse d'un fait divers, par exemple, peut être bien plus révélatrice de la nature d'une société qu'un commentaire sur un changement de gouvernement.»

Att följa JC:s genomgång av det dagsaktuella stoffets utnyttjande är alltigenom fängslande, men jag är oförmögen att inse att vår bedömning av diktverken nämnvärt påverkas härav. Länge sedan glömda brottsfall, som fors-

karna grävt fram ur tidningsläggen, gör inte romanerna bättre eller sämre för oss. Principiellt annorlunda förhåller det sig med det litterära material som Dostojevskij så flitigt använder. JC menar att friheten i detta utnyttjande är större hos honom än hos någon samtida författare. Det handlar inte om anspelningar utan om ett tillägnande av mycket djupare slag, dvs. om en genomgripande förvandling av förlagan. Exempel på diktade gestalter som på detta sätt spelar med i romanerna är prins Hal, Don Quijote och Pusjkins arme riddare. Med historiska gestalter förfar Dostojevskij på liknande sätt; så med Napoleon och Rothschild. Han utnyttjar här vad JC kallar den »kulturella mytologin», och klart är att läsaren förutsätts känna denna mytologi. Gör han det inte – som är fallet med många läsare i dag – går han miste om väsentligheter. De små brottslingarnas namn kan glömmas, Napoleons inte.

Ur Dostojevskijs ingivelse har planer och uppslag vällt fram med ofattbar rikedom. Han skiljer själv i ett brev mellan poeten och konstnären inom sig. Hos den förre finns inspirationen och visionerna, den senare svarar för utformningen. Avståndet mellan vad den förre åsyftar och den senare utför har i många fall varit plågsamt stort. Ett exempel erbjuder En stor syndares liv – en skiss, i huvudsak känd från några sidors anteckningar av 1869. Den plan som här skisseras brukar spåras i det följande årtiondets stora romaner, men helheten – tänkt i samma format som Krig och fred – kom aldrig till stånd. JC:s rekonstruktion och tolkning av En stor syndares liv är fascinerande, men visst rör han sig ett gott stycke in på det ovetbaras område.

Den distinktion som JC gör mellan kris-skildringen och livs-skildringen hos Dostojevskij är fruktbar. Som bekant är det karakteristiskt för romanerna att de i stark koncentration framställer en kris i en hjältes eller flera personers liv. Men han har också haft en aldrig stillad ambition att teckna en hel livsutveckling, att skildra hur en människa formas och kommer till ständigt nya vägskalet där oanade möjligheter öppnar sig. JC visar övertygande att Dostojevskijs intresse för ungdomsåren sammanhänger härmed. Romanen Ynglingen får härigenom nytt intresse.

För de andra stora romanerna är materialet av utkast och planer mycket knapphändigt, och tillkomsthistorien kan i detalj följas bara på ett sent stadium. Men för Ynglingens del finns ett utomordentligt rikt material bevarat, hundratals sidor (publicerade in extenso på 60-talet). I JC:s genomgång har jag särskilt fängslats av hans analys av berättarens roll i romanen. Först på ett ganska sent stadium bestämde sig Dostojevskij för att låta händelserna skildras av huvudpersonen själv, Ynglingen. Härifrån går JC vidare till en analys av det färdiga verket. Bland annat kommenterar han lösningen av det svåra problemet att fasthålla berättarfiktionen och att samtidigt gå utanför ynglingens begränsade livserfarenhet och därmed ge plats åt en livskunskap och värderingar som varit författarens.

I den tredje och sista delen av sin bok överger JC »författarens laboratorium» och håller sig till romanerna. Han konstaterar själv att klyftan mellan anteckningarna och de fullbordade verken är »ofantlig». Om detta kan man bara hålla med, men det är omöjligt att inte dra slutsatsen att den genetiska metodens anspråk härmed är allvarligt försvagat.

JC angriper – för övrigt i likhet med många andra – den

bachtinska tesen om polyfonin hos Dostojevskij som överdriven och ensidig. Att han är djupt påverkad av Bachtin är annars tydligt. Han utgår i denna tredje del gärna från uttalanden av ryssen och polemiserar mot dem. Ändå är hans återvändande till Bachtin ofrånkomligen ett vittnesbörd om kraften i dennes Dostojevskij-tolkning. Genomgående bjuder JC på textanalys i den stora stilen – retorisk, furiös, så underbart främmande för den svenska tradition i vilken vi lärt oss att ängsligt bevaka gränsen mellan vad som kan anses vara säkerställt och vad som inte kan anses så.

*

I massan av litteratur om Dostojevskij avtecknar sig några arbeten som ovärderliga eller svärersättliga. Dit hör Konstantin Mochulskys liv och verk (visserligen från 40-talet men ändå i sin genre oöverträffat). Vidare Joseph Franks biografi, förutsatt att de kommande delarna håller vad den första delen lovar, samt Michail Bachtins naturligtvis ensidiga, men efter ett halvsekel alltfört lysande studie. Till samma grupp bör man numera också räkna Jacques Catteaus bok, överväldigande rik oaktat att den inbjuder till kritik.

De nämnda böckerna är översiktsverk. Återstår specialstudierna, där valet måste träffas efter läsarens syften. Här vill jag nämna två arbeten om Bröderna Karamazov.

Geir Kjetsaas bok är populär, men man kan inte ta miste på att det är en högt kvalificerad kännare av rysk litteratur som har fört pennan. På bara hundra sidor genomgås romanen klart och vederhäftigt. – En polemisk reflexion må tillåtas mig. Jag går här – liksom Kjetsaas själv gör – utanför litteraturvetenskapens vedertagna kompetensområde. Det sker i förvissningen att det är detta vi måste göra när vi fullföljer vår diskussion av sådana verk som engagerar oss. Utgående från legenden om storinkvisitorn skriver Kjetsaas:

»Vi befinner oss tross allt på jorden och inte i himmelen.» Enhver som stötter seg till dette såre »realpolitiske» argument, vil selvsagt måtte finne Dostojevskijs lære vanskelig å godta. Hans lære er da heller ikke blitt prøvet. Men det er derimot hans læres motsetning – Storinkvisitorns ideal om »én hjord och én hyrde». Og vi vet hvor den læren fører: til Holocaust og GULag. / Sikkert er det at Sosimas svar er krevende for menneskene, uendelig mer krevende enn å stille seg under Storinkvisitorns fana. [---]

I legenden finns bara två alternativ, och att efterlysa andra vore att våldföra sig på konstverket. Men utanför dettas ram vägrar jag att erkänna legendens etiska alternativ som de enda tänkbara. Det finns nämligen andra. Om man pekar på den begränsade relevansen av Sosimas budskap, har man sålunda inte därmed ställt sig under storinkvisitorns fana. Det är inte Dostojevskijs roman jag här angriper, utan de beundrare som vill göra den till en moralisk vägvisare i den i den värld där vi har vårt ansvar.

*

Viktor Terras' A Karamazov Companion är mycket långt ifrån populär, men den vänder sig dock till en bredare grupp än specialisternas. Hänvisningarna till ro-

manen är dubbla, dels till en moderniserad version av Constance Garnetts översättning, dels till den sovjetiska akademiutgåvan (volymerna 15 och 16, utgivna 1976). Boken tycks närmast vara tänkt för slavister som vill fördjupa sig i studiet av Dostojevskij, men också andra läsare har rikt utbyte av den. I fråga om kommentarernas soliditet är den att jämföra med Vitterhetssamfundets utgåvor, men den har också en pedagogisk syftning som dessa saknar. Något liknande torde därför inte finnas på svenskt område. Man får gå utomlands för att finna paralleller (Shakespeare, Goethe etc.).

Introduktionen är en hel monografi. Här behandlas romanens tillkomsthistoria och bakgrund, dess idéinnehåll och dess »narrative technique». Det senare uttrycket tas i vid mening, och innefattar även sådant som språk och symbolik. VT behärskar inte bara den ryskspråkiga litteraturen i ämnet, utan också den västerländska. Han polemiserar inte gärna. Jag skulle önska att han oftare än som nu sker hade tagit ställning mot sådana uppfattningar som han ogillar. Jag vill gärna tänka mig att en studie över motstridande tolkningar av Bröderna Karamazov skulle bli en givande och lärorik bok. VT har kunskaperna för att skriva den. Om han har det polemiska temperamentet är en annan fråga.

På åtskilliga punkter markerar han dock tydligt sin egen mening. I frågan om Dostojevskijs religiösa och politiska hållning under senare delen av 1870-talet (när Bröderna Karamazov kom till) ansluter han sig till uppfattningen att Dostojevskij var »loyalty Orthodox and politically conservative». Så torde det också ha förhållit sig. Om den åldrande diktarens religion uttrycker han sig emfatiskt: »The evidence is overwhelming that Dostoevsky at the time he wrote *The Brothers Karamazov* was a Christian, secure in his faith, and anxious to convey his own faith to others.» Så långt är ännu ingenting sagt om romanen, men vi är förberedda för ett senare uttalande om »strategin» i romanen. Den går, skriver Terras, ut på att »show some men who believe in God and in immortality, and who are willing to accept the teaching of Christ; and some other men who reject God's world, Christ, and immortality, and who would rather create a world based on human reason; and then let the practical consequences of their attitudes speak for themselves. The plot of the novel is as much a destruction of Ivan the human being as it is a refutation of his philosophy».

– Är strategin segerrik? VT talar inte för egen del ur skägget här. Han hänvisar allmänt till läsarnas religiösa inställning som avgörande för deras svar på frågan. Jag tror för min del att saken är ännu mer komplicerad än så.

Att starets Zosima representerar romanens positiva pol är en uppfattning som jag givetvis helhjärtat omfattar. Däremot finner jag att VT något lättvindigt avfärdar de ortodoxa omdömen i negativ riktning om starens som framfördes redan kort efter romanens publicering och som jag själv nyligen gett prov på: »Zosima is sweet».

Översikten över de bokliga källor som Dostojevskij har utnyttjat påminner om hur genomdränkt av litteratur denna roman är. Två exempel: Ivans ord att han lämnar tillbaka inträdesbiljetten till skapelsen är ett dolt citat från Schiller (dikten *Resignation*, via Zjukovskijs ryska översättning). Den ödesdigra tesen att allt är tillåtet, visar sig vara ordagrant hämtad ur bibeln. (1 Kor. 6: 12, där den svenska översättningen lyder: »Allt är mig lovligt» —

förvisso med tillägget: »ja men icke allt är nyttigt».) På en punkt vill jag reservera mig mot VT, och ännu starkare mot vissa av hans föregångare. Det gäller den betydelse som den fantastiske Nikolaj Fjodorov har haft för Dostojevskij. Det är inte uteslutet att hans inflytande har varit mycket stort, men vid en kritisk genomgång av materialet kom jag till resultatet att det inte behöver ha varit så.

Den samtidshistoriska bakgrunden utreds, och det visas att romanens intellektuella atmosfär, oaktat handlingen är förlagd till 1860-talet, snarare är 1870-talets. Så engagerad i sin samtids Ryssland har Dostojevskij varit. Annars är han hela vägen djupt präglad av västerländsk kultur, och VTs kommentar är träffande att diktaren i sina profetior om Västerlandets snara undergång har underskattat dess livskraft: »Indeed, he failed to realize that he was himself a proof of the vitality of European civilization, of which he was willy-nilly a part.»

Bachtins bekanta tes om romanernas polyfoni bestrids på en punkt. Det gäller just starens, om vars »röst» VT med skäl skriver att den har »absolut auktoritet». Han visar i detalj att Dostojevskij omsorgsfullt karakteriserar sina olika personer genom deras talade språk. Ett exempel är uppörelsen mellan Katja och Grusjenka (bok 3, kap. 10). En person som man lätt förbiser men som också fått individualitet genom sitt språk är berättaren. Den stilistiska osäkerhet som präglar hans redogörelse måste anses som alltigenom avsedd av författaren. Tolstoj sade visserligen en gång att alla personer i Bröderna Karamazov talar på samma sätt. Enligt VT är detta omdöme oggrundat.

Eftersom VT håller sig själv i bakgrunden, är det inte alldeles lätt att urskilja vad som är hans egna bidrag till förståelsen av romanen. Originell är uppenbarligen hans tolkning av Ivans upprorstal och hans därpå följande legend om storinkvisitorn (bok 5, kap. 4 och 5). Den vanliga uppfattningen är ju att Dostojevskij här har låtit förnekelsen komma till uttryck med full kraft, för att därefter – i den sjätte boken – söka vederlägga den genom skildringen av starens. En sådan tolkning har också stöd i brevututalanden av författaren själv. VT hävdar emellertid att Dostojevskij börjar vederläggningen tidigare, nämligen så att han försåtligt underminerar Ivans uppror genom att låta denne uttrycka sig med en stilistisk och även tankemässig osäkerhet, som blir alltmer markant ju längre orationen framskrider. Här tar VT också själv parti. Han understryker att Legendan om storinkvisitorn *inte* är »a good poem», och han döljer inte att han tycker illa om Ivans anspråksfullhet. Hans tolkning är provocerande. Den går emot allt jag känner till i branschen. Här – som på så många nyckelställen – driver Victor Terras läsaren tillbaka till Dostojevskijs text.

Sven Linnér

*

Mönstret för en Romanföhrer av Victor Terras' rad-för-rad-typ är Vladimir Nabokovs fyrbandsutgåva av Pusjkins Eugene Onegin på engelska; åtminstone för en slavist är det naturligt att associera till detta pionjärverk vid anblicken av denna imponerande »Commentary» till Bröderna Karamazov.

Terras skriver: »Dostoevsky was trying to create an individualized 'amateur' narrator, remarkable more for a certain ingenious bonhomie and shrewd common sense

than for sound logic, an elegant style, or even correct grammar» (X). Detta är en viktig synpunkt. Som flera av sina föregångare och samtida (Gogol, Leskov o. a.) skapade Dostojevskij en särskild berättare, vars diktion inte är »litterär» utan snarare talspråklig; en egensinnig, ibland t. o. m. klurig berättartyp, som ger möjlighet till oanade grepp – både stilistiska och innehållsmässiga. På samma sätt är de olika personerna i Dostojevskijs texter starkt individualiserade. Allt detta ställer givetvis inte bara den moderne läsaren inför stora problem utan framför allt översättaren. I viss utsträckning är Terras' kommentarer påkallade av den engelska översättningens brister; den problematiken kan vi lämna därhän. I övrigt är kommentarerna av stort intresse inte bara för icke-ryskkunniga läsare utan också för slavister som inte har ryska som modersmål.

Terras' närläsningmetod blottar strukturen i Bröderna Karamazov på ett föredömligt sätt, och hans språkliga kommentarer sträcker sig från frågor av stilistisk natur till problem av mer komplicerad art. I båda fallen krävs ingående kunskaper om och stilkänsla för 1800-talets ryska språk; det äger Terras i imponerande grad. Han visar hur hos Dostojevskij vissa teman antyds i språket innan de aktualiseras i handlingen. Några exempel:

»pedantic poseurs» – here »pedantic» translates *shkolé-nyi*, which is simply the adjective to *shkola*, »school». Thus, »schoolmasterly» or »schoolboyish» would be in order. I would actually prefer »schoolboyish», since it establishes a first connection between Ivan and the schoolboy Kolia Krasotkin (161–162).

»to produce an effect» – translates *dlia krasoty*, »for the beauty of it». This chapter climaxes in a discourse or beauty and passion. Note Dostoevsky's »symphonic» technique, by which the leitmotif (beauty) is at first introduced unobtrusively, in a casual, incidental way (169).

Terras' rad-för-rad-kommentar till Bröderna Karamazov är på över 300 sidor, och jag skulle kunna ge många exempel på författarens förmåga att på ovanstående sätt belysa romanen genom språket. Dostojevskij, som av så många setts som en tämligen dålig stilist, inte alltför noggrann med sina språkliga uttrycksmedel, var i själva verket djupt medveten om språkets betydelse för romanens polyfoni. Detta är något som den icke-ryskkunnige av naturliga skäl lätt missar, och Victor Terras' bok är därför mycket välkommen: den är tung att ta sig igenom, men ger lön för mödan.

Bengt Jangfeldt

Birger Liljestrand: *Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramaspråk. II*. Acta Universitatis Umensis 30. Umeå 1980.

År 1976 disputerade Birger Liljestrand på sin avhandling *Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramaspråk I* (recenserad i Samlaren 1979). Avhandlingen hade som främsta mål att studera hur nära de olika versionerna av Mäster Olof står det talade språket. Dessa versioner jämförs inte bara med varandra utan också med äkta nutida talspråk och med ett stort antal samtida

dramer. I avhandlingen från 1976 utlovades en fortsättning som skulle ta fasta på mer estetiskt tungviktiga aspekter på Strindbergs dramaspråk. Denna fortsättning föreligger nu.

Birger Liljestrand har denna gång valt att behandla arkaismer, bibelallusioner, konkretion och detaljrealism, klassiska stilfigurer samt textlingvistiska aspekter på dramadiologen. Det skall genast anmärkas att denna del präglas av samma noggrannhet och samma tydlighet i typografi, disposition, sammanställningar och sammanfattningar som den tidigare delen. Å andra sidan har den också samma svagheter. Författaren avstår programmatiskt från att ge tolkningar av olika språkdrags effekt: »I del I har jag ställt mig skeptisk till möjligheterna att bedöma vilka element i texten som skapar effekt och vilken denna effekt i så fall är på olika bedömare. Särskilt tveksam är jag till effektbedömning av en text som är skriven för att uppföras på scen. (---) I stort sett har jag försökt undvika subjektiva värderingar och i möjligaste mån stött mig på uppgifter framför allt i ordböcker» (sid. 3). Detta får märkliga effekter. I kapitlet om arkaismer gör författaren en teoretisk intressant sammanställning av vilka effekter de äldre orden *kan få*, men längre förs inte resonemanget. I kapitlet om bibeismer däremot sägs det klart ifrån vilka funktioner bibelallusionerna *har*. Däremot drivs inte analysen till enstaka passager. Att författaren mycket väl skulle kunna genomföra denna analys visas av sammanfattningar som denna: »Alltefter kontexten klingar bibelallusionerna högtidligt, aggressivt, vardagligt, ironiskt och t. o. m. blasfemiskt.»

Ett annat problem med undersökningen är att de olika delaspekterna på Strindbergs dramaspråk ofta känns fragmentariska; de griper inte i varandra för att mana fram en helhetsbild av det språkliga konstverket. Författaren verkar medveten om problemet, men han förmår inte hitta någon dispositionslösning. Han påpekar exempelvis i samband med de stilistiska figurerna att många av dem har en textsammanhållande effekt, men likafullt behandlas de huvudsakligen inom kapitlet Retorisk tradition snarare än i kapitlet om textlingvistik. Detta är inte det enda exemplet. Dock skall det till författarens heder sägas att han flitigt hänvisar mellan avhandlingens delar.

Det som däremot helt lämnas till läsarens intellektuella uppbyggelse är att genom flitigt bläddrande få en samlad bild av vad som språkligt – på olika plan och ur olika aspekter – karakteriserar de olika versionerna av Mäster Olof. Här finnes ju ett utmärkt tillfälle till kritisk bedömning av de ymnigt förekommande generaliseringarna i litteraturhistoriska handböcker. Liljestrand för givetvis denna diskussion, dock endast för enskildheter och aldrig samlat. Om helheten kommer i skymundan, så är i alla fall omsorgen om detaljerna långt driven. En stor del av avhandlingen ägnas åt att diskutera och genomföra indelningar av det excerperade materialet. Oftast är dessa diskussioner både nyttiga och väl grundade i språk- och litteraturteoretiska överväganden. Ibland drivs emellertid resonemanget till ett pedanteri som knappast är motiverat. I avsnittet om stilfigurer inför Liljestrand till exempel termen *antropomorfisering* som sammanfattning av personifikation och besjälning. Givetvis finns det skäl som talar för en sådan sammanslagning, men i den fortsatta framställningen skiljer författaren mellan abstrakta och konkreta begrepp som antropomorfiseras – dvs. gör i stort